

## Особливості соціально-психологічної адаптації іноземних студентів до навчання у ВНЗ

У статті висвітлено результати дослідження найбільш актуальних проблем іноземних студентів – можливих факторів їхньої соціальної дезадаптації. Виявлено типові шляхи вирішення студентами власних проблем. Визначено й описано негативні соціальні явища, що є поширеними у студентському середовищі. Вивчено рівень потреби іноземних студентів у психологічному супроводі та ступінь її усвідомленості, визначено найбільш важливі й цікаві для них форми та методи роботи при здійсненні психологічного супроводу.

**Ключові слова:** адаптація, фактори дезадаптації, негативні явища, іноземні студенти, психологічний супровід, тренінг.

У сучасному світі інтенсивно розширюються міждержавні освітні контакти, збільшується кількість молодих людей, які бажають отримати освіту за межами своєї країни. «Успішність навчання іноземних студентів, рівень їхньої професійної підготовки значною мірою залежать від соціокультурної адаптації в країні перебування» [4, с. 75].

Багато авторів розрізняють адаптацію (*adaptation, adjustment*) як процес і як результат, але іноді для останнього використовуються похідні терміни на кшталт «адаптованість» або «приспосованість» [5; 7; 8].

У психолого-педагогічних дослідженнях проблема професійно-спрямованої адаптації розглядається в роботах Л. А. Даренської, Г. Г. Кайтукової, Т. І. Каткової, Т. В. Петриченко, С. А. Рунова, І. В. Сорокіної, Л. П. Щепотько та інших. Проблеми адаптації більшість дослідників класифікує так [1]: соціокультурна адаптація; соціально-психологічна адаптація; педагогічна адаптація.

Під поняттям «соціокультурна адаптація» розуміють активний процес взаємодії представника іншої культури та життєвого середовища, процес набуття необхідних для життя трудових навичок та знань, засвоєння студентом основних норм та зразків нової оточуючої дійсності, так зване явище «входження в культуру» [3].

Під поняттям «соціально-психологічна адаптація» мають на увазі входження іноземного студента в систему міжособистісних відносин, налагодження взаємовідносин в групі, формування особистої поведінки в ній. Соціально-психологічна адаптація є досить складним, багаторівневим і багатокритеріальним процесом [5], який досліджується з позицій різних підходів і напрямків. Основні напрямки в дослідженні соціальної адаптації виділено А. О. Реаном [7].

Педагогічний аспект адаптації пов'язаний, у першу чергу, із засвоєнням норм та правил професійного середовища, пристосуванням до характеру, змісту й умов організації навчального процесу, формуванням у студентів навичок самостійної навчальної та наукової роботи.

Між характером оцінки адаптації до студентського життя й соціальним самопочуттям студента існує тісний взаємозв'язок: наскільки важким і тривалим був процес адаптації для студентів, настільки нижчим буде їхнє соціальне самопочуття [2, с. 67].

Позитивний вплив на адаптацію чинить ділове та емоційне входження студента в колектив, насичене громадське життя в студентському середовищі, активна участь у загальноуніверситетських заходах – таких, як підготовка спільних свят, наукових конференцій, спортивних змагань, музичних фестивалів. Проблема розширення дружніх відносин між студентами потребує постійної уваги педагогів та психологів вищого навчального закладу.

Також при дослідженні проблеми адаптації слід відрізнити викладання дисциплін у багатонаціональних групах, де відбувається контакт двох та більше культур. Безумовно, студенти почуваються комфортніше в групі співвітчизників, але багатонаціональна група теж має свої переваги. Успішне пристосування іноземного студента до нового соціально-культурного життя відбувається завдяки активному спілкуванню з російсько- та україномовними студентами. Успішність адаптації до нового культурного середовища значною мірою залежить від досягнення ефективних міжособистісних відносин із представниками іншого народу. Необхідною передумовою таких взаємин є взаєморозуміння між людьми, яке залежить від успішного міжкультурного спілкування як на вербальному, так і на невербальному рівні. У цій ситуації знання специфіки й особливостей міжкультурного спілкування та широке використання методів підготовки до нього може полегшити міжкультурні контакти та пом'якшити виникаючі конфлікти.

Аналізуючи та досліджуючи питання адаптації іноземних громадян до умов навчання в Україні, необхідно сформулювати принципи та напрямки дій з боку вищого навчального закладу: «особлива увага має приділятися підбору і створенню найбільш ефективних методів індивідуальної та групової роботи психологічної служби зі студентами та викладачами», які мають бути «спрямовані на саморозвиток, самоактуалізацію і самореалізацію особистості, що сприятиме процесу соціально-психологічної адаптації студентської молоді» [6, с. 39]. Адже це твердження є правомірним і для українських, і для іноземних студентів, які потребують уваги, психологічної підтримки й організації різнопланових заходів з метою полегшення процесу адаптації до навчальної діяльності у ВНЗ.

У квітні-травні 2012 р. Навчально-науковою психологічною службою Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна у співпраці з кафедрою мовної підготовки іноземних громадян ЦМО було проведено дослідження особливостей соціально-психологічної адаптації іноземних студентів різних факультетів університету (медичного, геолого-географічного, філологічного, соціологічного, історичного, юридичного, економічного, іноземних мов, міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу).

Метою дослідження було виявлення особливостей і проблем соціально-психологічної адаптації іноземних студентів, а також визначення наявності й специфіки їхніх потреб у психологічному супроводі.

Завдання нашого дослідження:

- дослідити найбільш актуальні проблеми іноземних студентів у якості можливих факторів соціальної дезадаптації та типові шляхи їхнього вирішення;
- виявити поширеність негативних соціальних явищ у студентському середовищі та їхній склад;
- дослідити наявність потреби іноземних студентів у психологічному супроводі та ступінь її усвідомленості;
- визначити найбільш бажані для іноземних студентів форми і методи роботи при здійсненні психологічного супроводу.

У якості методів дослідження в роботі були використані: метод анкетування для збирання емпіричного матеріалу, математичні методи (кутового перетворення Фішера, U-Критерій Манна-Уїтні) для статистичної обробки даних.

Анкету, що використовувалася в дослідженні, було поділено на два змістовні блоки: 1) актуальні проблеми іноземних студентів, основні шляхи їхнього вирішення й поширеність у студентському середовищі певних негативних явищ; 2) наявність потреби іноземних студентів у психологічному супроводі, а також бажані для них форми роботи психологів.

Завдання виконувалося анонімно, респонденти вказували назву ВНЗ, курс, вік і стать.

Під час анкетування були опитані 227 іноземних студентів 1–4 курсів дев'яти факультетів Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Аналіз даних першого змістовного блока анкети – актуальних проблем іноземних студентів, основних шляхів їхнього вирішення й поширеності в студентському середовищі певних негативних явищ – дозволив виявити склад і характер проблем у житті та навчанні іноземних студентів, а також визначити основні можливі шляхи їхнього вирішення. У табл. 1 представлені кількісні показники актуальності проблем іноземних студентів

п'яти факультетів, на яких кількість респондентів була статистично припустимою для математичного аналізу. Результати обробки даних інших факультетів, де кількість респондентів була недостатньою, були включені до загальної вибірки.

Групу найбільш актуальних проблем, за оцінкою іноземних студентів, складають проблеми, що стосуються таких сфер, як повсякденне життя в Україні, навчальний процес, міжособистісні відносини з українськими студентами. За вибіркою в цілому, значуща більшість студентів вважають найактуальнішими для себе такі проблеми, як конфлікти з міліцією, – 48 % (критерій Фішера:  $\phi=3,924$ ;  $p\leq 0,1$ ), нерозуміння навчального матеріалу на лекціях – 43 % ( $\phi=3,21$ ;  $p\leq 0,1$ ), нерозуміння навчального матеріалу в підручниках – 33 % ( $\phi=1,754$ ;  $p\leq 0,05$ ), труднощі у спілкуванні з українськими друзями – 32 % ( $\phi=1,656$ ;  $p\leq 0,05$ ) респондентів (табл. 1).

Таблиця 1

### Актуальні проблеми іноземних студентів

№ з/п	Проблема	Кількість іноземних студентів, для яких проблема є актуальною, %					
		медичний фак-т	фак-т іноземних мов	геолого-географічний фак-т	юридичний фак-т	економічний фак-т	за вибіркою в цілому
1	Взаємини в батьківській сім'ї	10	4	0	0	6	9
2	Взаємини у Вашій сім'ї (якщо у Вас є своя сім'я)	12	4	0	6	6	10
3	Спілкування з українськими друзями	40	38	15	0	19	32
4	Відносини із сусідами по кімнаті, по гуртожитку	18	25	15	6	6	17
5	Спілкування в студентській групі	19	13	30	0	19	17
6	Взаємодія з викладачами	18	21	15	12	19	19
7	Взаємодія з адміністрацією університету (деканат, методисти)	22	4	0	6	25	17
8	Взаємодія з адміністрацією гуртожитку	20	17	5	0	13	16
	Складнощі з розумінням навчального матеріалу:						

	• у підручниках -	31	38	40	6	44	33
	• на лекціях –	35	71	70	12	56	43
	• під час семінарів і практичних занять –	21	33	65	6	63	30
10	Організація навчального процесу	23	33	5	6	25	22
11	Проблеми побутового характеру в гуртожитку	17	38	10	12	38	20
12	Проблеми фінансового характеру	28	8	5	12	25	22
13	Конфлікти з міліцією	49	46	70	12	69	48
14	Соціально-культурна й побутова адаптація до нового міста (Харків) і країни (Україна)	24	0	15	0	6	19

Серед актуальних для себе проблем іноземні студенти зазначають такі проблеми, як організація навчального процесу (22 %), проблеми фінансового характеру (22 %), проблеми побутового характеру в гуртожитку (20 %) та соціально-культурна й побутова адаптація до нового міста й країни (19 %).

Менш актуальними для загальної вибірки іноземних студентів є проблеми, пов'язані зі взаєминами із сусідами по кімнаті, взаємодією з викладачами та з адміністрацією гуртожитку тощо (табл. 1).

Проведений порівняльний аналіз актуальних проблем іноземних студентів за факультетами виявив, що показники наявності актуальних проблем у іноземних студентів різних факультетів мають нерівномірний розподіл. Рівень актуальності деяких проблем іноземних студентів різних факультетів є схожим (значущих відмінностей між показниками немає): це стосується таких проблем, як взаємини в батьківській сім'ї, взаємини у власній сім'ї, взаємодія з викладачами та соціально-культурна й побутова адаптація до нового міста і країни. Всі інші зазначені проблеми для іноземних студентів різних факультетів мають різні рівні значущості.

Наприклад, проблема конфліктів з міліцією є значущо більш актуальною для іноземних студентів геолого-географічного факультету – 70 %, ніж для іноземних студентів медичного факультету – 49 % ( $\varphi=3,048$ ;  $p\leq 0,1$ ) та факультету іноземних мов ( $\varphi=3,472$ ;  $p\leq 0,1$ ). Для студентів юридичного факультету ця проблема є найменш актуальною – 12 % ( $\varphi=9,016$ ;  $p\leq 0,1$ ).

Складнощі з розумінням навчального матеріалу на лекціях вважають найактуальнішою для себе проблемою значуща більшість іноземних

студентів геолого-географічного факультету – 70 % ( $\varphi=9,016$ ;  $p \leq 0,1$ ) та факультету іноземних мов – 71 % ( $\varphi=9,171$ ;  $p \leq 0,1$ ), в порівнянні з іноземними студентами юридичного факультету (12 %), для яких ця проблема не є значущою.

Найнижчий рівень актуальності проблем нерозуміння навчального матеріалу в підручниках, на семінарах та практичних заняттях виявлений у іноземних студентів юридичного факультету (6 %), у той час як для студентів економічного та геолого-географічного факультету проблема нерозуміння навчального матеріалу в підручниках – 44 % ( $\varphi=6,76$ ;  $p \leq 0,1$ ) і 40 % ( $\varphi=6,18$ ;  $p \leq 0,1$ ), відповідно, та проблема нерозуміння навчального матеріалу на семінарах і практичних заняттях – 63 % ( $\varphi=9,468$ ;  $p \leq 0,1$ ) і 65 % ( $\varphi=9,758$ ;  $p \leq 0,1$ ), відповідно. Ці проблеми є більш гострими й злободенними та входять до найактуальніших проблем іноземних студентів цих факультетів.

Складнощі у спілкуванні з українськими друзями вважають найактуальнішою для себе проблемою іноземні студенти медичного факультету – 40% респондентів, значна меншість студентів економічного – 19 % ( $\varphi=3,302$ ;  $p \leq 0,1$ ) та геолого-географічного факультету – 15 % ( $\varphi=4,059$ ;  $p \leq 0,1$ ) вважають цю проблему актуальною для себе; за оцінкою іноземних студентів юридичного факультету ця проблема для них не існує взагалі (0 %).

Іноземні студенти різних факультетів мають певний спектр проблем: деякі з них є притаманними більшості іноземців, певні не є спільними.

Наступним кроком дослідження було вивчення типових шляхів вирішення іноземними студентами існуючих актуальних проблем. Результати обробки цих даних представлені у таблиці 2.

Таблиця 2

### Засоби вирішення актуальних проблем іноземними студентами

№ з/п	Варіанти (засоби) вирішення проблем	Кількість іноземних студентів, %					
		медичний фак-т	фак-т іноземних мов	геолого-географічний фак-т	юридичний фак-т	економічний фак-т	за вибіркою в цілому
1	Звертаються по допомогу до українських друзів	52	50	52	47	88	52
2	Звертаються по допомогу до друзів зі своєї країни	66	71	65	65	63	65
3	Звертаються по допомогу до батьків	55	54	55	76	63	55

4	Звертаються по до- могу до викладачів	63	71	63	65	63	63
5	Звертаються по до- могу до адміністрації університету, гуртожитку	45	21	36	29	44	36
6	Звертаються до куратора	23	12	27	59	19	27
7	Намагаються розв'язати проблеми самостійно	62	92	70	94	81	70
8	Не вирішують їх зовсім	20	4	17	6	38	17
9	Намагаються відволіктися від вирішення проблем (розваги, застілля...)	31	38	31	29	38	31
10	Намагаються знайти шляхи вирішення проблеми за допомо- гою літератури, Інтернету тощо	52	54	52	53	50	52
11	Звертаються по допомогу до фахівця- психолога	22	8	16	0	19	16

Серед основних засобів вирішення власних проблем іноземними студентами, за загальною вибіркою, перше місце посідає самостійне вирішення проблем (70 %), що виникають як у навчальному процесі, так і у процесі соціальної взаємодії.

Значущо більша кількість іноземних студентів юридичного факультету – 94 % ( $\varphi=5,897$ ;  $p\leq 0,1$ ), факультету іноземних мов – 92 % ( $\varphi=5,339$ ;  $p\leq 0,1$ ) та економічного факультету – 81 % ( $\varphi=3,019$ ;  $p\leq 0,1$ ) намагаються розв'язати власні проблеми самостійно, ніж іноземних студентів медичного факультету, де цей показник є значущо нижчим у порівнянні з іншими факультетами, але також взагалі високим – 62 %.

Наступне місце, за загальною вибіркою в цілому, посідають такі засоби розв'язання проблемних ситуацій, як звернення по допомогу до друзів із своєї країни (65 %) та до викладачів (63 %); значущих відмінностей між цими показниками в іноземних студентів різних факультетів не виявлено.

Досить популярним засобом вирішення власних проблем іноземними студентами є звернення по допомогу до батьків (55 % респондентів за

вибіркою). Найбільші кількісні показники звернень по допомогу до батьків визначаються в іноземних студентів юридичного факультету – 76 %, найменші – в іноземних студентів факультету іноземних мов – 54 % ( $\varphi=3,302$ ;  $p\leq 0,1$ ).

Значуща більшість іноземних студентів звертається скоріше по допомогу до друзів із своєї країни – 65 %, ніж до українських друзів – 52 % ( $\varphi=1,867$ ;  $p\leq 0,05$ ), але приємно зазначити, що відсоток звернень по допомогу до українських друзів теж не є низьким. Найчастіше по допомогу до українських друзів звертаються іноземні студенти економічного факультету – 88 % ( $\varphi=6,527$ ;  $p\leq 0,1$ ), найменша кількість звернень до українських друзів виявляється на юридичному факультеті – 47 %.

Також досить популярними серед іноземних студентів, за вибіркою в цілому, виявилися намагання знайти шляхи вирішення проблеми за допомогою літератури й Інтернету (52 %); значущих відмінностей між показниками різних факультетів не зафіксовано.

Іноземним студентам було запропоновано визначити за 10-бальною шкалою склад поширених негативних соціальних явищ у студентському середовищі.

Найбільш поширеними негативними явищами в студентському середовищі, на думку респондентів, є залежність від Інтернету (4,7 бали), тютюнопаління (3,9 бали), регулярне вживання слабоалкогольних (3,7 бали) та міцних алкогольних (3,4 бали) напоїв, а також ігрова залежність (3,2 бали).

Слід зазначити, що всі показники поширеності негативних явищ у середовищі іноземних студентів у цілому не є високими, адже оцінка відбувалася за десятибальною шкалою.

За другим змістовним блоком анкети – наявністю потреби іноземних студентів у психологічному супроводі та бажаними для них формами роботи психологів – були отримані такі результати.

Потрібною роботу психолога в університеті, гуртожитку вважають 29 % іноземних студентів, 35 % респондентів дали негативну відповідь, 36 % опитаних складно було відповісти на це запитання.

Ці результати, ймовірно, віддзеркалюють скоріше ступінь усвідомленості іноземними студентами потреби в психологічному супроводі, ніж небажання взаємодіяти із психологом або негативне ставлення до будь-яких видів психологічної роботи. Про це свідчать наступні результати дослідження бажаних форм роботи психолога в університеті: на думку багатьох іноземних студентів (понад 50 %), практично всі запропоновані в анкеті форми роботи вони відзначили як потрібні та цікаві для них.

Наприклад, потрібними й цікавими для себе формами роботи психолога зі студентами опитані вважають: групові практичні заняття (тренінги) – 59 %, індивідуальні психологічні консультації – 53 %, семінари – 52 %, лекції – 51 %, конференції – 46 % респондентів.



Отже, аналіз результатів дослідження дозволяє зробити наступні висновки.

1) Найбільш актуальними власними проблемами іноземні студенти вважають: конфлікти з міліцією, нерозуміння навчального матеріалу на лекціях та в підручниках, а також складнощі у спілкуванні з українськими студентами.

2) Серед основних шляхів вирішення актуальних проблем найбільш поширеними для іноземних студентів виявилися спроби їхнього самостійного вирішення, звернення по допомогу до друзів зі своєї країни, до викладачів та батьків.

3) Найбільш поширеними негативними явищами в студентському середовищі, на думку респондентів, є залежність від Інтернету, тютюнопаління, регулярне вживання слабоалкогольних та міцних напоїв й ігрова залежність (комп'ютерні ігри, ігрові автомати, казино), але, в цілому, всі показники негативних явищ у середовищі іноземних студентів є низькими.

4) Виявлено низький ступінь усвідомленості іноземними студентами потреби у психологічному супроводі.

5) Разом з попередніми результатами, визначено високий рівень готовності іноземних студентів до участі в різних психологічних заходах. Наприклад, опитані визнали цікавими та потрібними для себе формами роботи психолога зі студентами практично всі запропоновані в анкеті форми роботи: групові практичні заняття (тренінги), індивідуальні психологічні консультації, семінари, лекції та конференції.

Результати проведеного дослідження свідчать про те, що більшість іноземних студентів після приїзду в Україну зустрічаються з труднощами соціально-психологічного характеру (пристосування до умов проживання й до вимог навчальної діяльності) і потребують психолого-педагогічної уваги та підтримки.

З метою сприяння підвищенню якості навчального процесу й соціально-психологічній адаптації студентів до умов навчання в університеті, Навчально-наукова психологічна служба університету пропонує інформаційну й консультативну психологічну допомогу іноземним студентам університету: щодо самоорганізації навчальної діяльності, щодо розв'язання особистісних психологічних складнощів і проблем у навчанні та у взаємодії з оточенням. Кожний іноземний студент може скористатися можливістю отримувати індивідуальні консультації протягом періоду навчання в університеті.

Виявлені в дослідженні бажані форми роботи при здійсненні психологічного супроводу доводять необхідність організації практичних занять (тренінгів) для іноземних студентів, спрямованих на адаптацію до процесу навчання в новій для них країні. Тренінги в спільних групах з українськими студентами здатні допомогти іноземним студентам ближче

познайомитися з однокурсниками, особливостями культури й життя українського студентства, освоїтися в іншомовній студентській групі, поліпшити свою розмовну російську мову, знайти нових друзів, і взагалі, – створити сприятливі умови для подальшого навчання в університеті.

Варто підкреслити поширеність Інтернет-залежності серед студентської молоді, але слід зазначити, що результати нашого дослідження не дають змоги диференціювати захоплення Інтернетом та Інтернет-залежність, – це має стати об'єктом спеціальних досліджень.

## Література

1. Блинова Т. А. Особенности преподавания информатики на русском языке как иностранном в информационном обществе для стран со слабым информационным уровнем в области алгоритмизации и программирования / Т. А. Блинова А. В. Новиков, Н. Н. Руднова // Профессионально направленное обучение русскому языку иностранных граждан : сб. материалов Международной научно-практической конференции. – М., 2010. – Т. 1. – С. 38–46.

2. Боронина Л. Н. Адаптация первокурсников : проблемы и тенденции / Л. Н. Боронина, Ю. Р. Вишневыский., Я. В. Дидковская., С. И. Минеева // Университетское управление. – 2001. – № 4.(19) – С. 65–69.

3. Довгодько Т. Особливості пропедевтичної підготовки студентів-іноземців та їх психолого-педагогічна адаптація у науковому середовищі вищих навчальних закладів / Т. Довгодько // Реализация традиционных методов и поиск инноваций в процессе подготовки иностранных студентов в современном высшем учебном заведении : материалы международной научно-методической конференции. – Х, 2008. – 362 с.

4. Дорожкин Ю. Н. Проблемы социальной адаптации иностранных студентов / Ю. Н. Дорожкин, Л. Т. Мазитова // Социологические исследования. – 2007. – № 3. – С. 73–77.

5. Дубовицкая Т. Д. Методика исследования адаптированности студентов в вузе. Психологическая наука и образование / Т. Д. Дубовицкая, А. Я. Крылова– 2010. – № 3. – С. 23–29.

6. Панок В. Г. Психологічна служба вищого навчального закладу: організаційно-методичні аспекти. / В. Г. Панок, В. Д. Острова – К. : «Освіта України», 2010. – 230 с.

7. Реан А. А. Психология изучения личности : учеб. Пособие / А. А. Реан. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 1999. – 288 с.

8. Слободская Е. Р. Развитие ребенка : индивидуальность и приспособление / Е. Р. Слободская– Новосибирск : Издательство СО РАМН, 2004. – 416 с.